

# Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 113 1992

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

*Göteborg:* Lars Lönnroth, Stina Hansson

*Lund:* Ulla-Britta Lagerroth, Margareta Wirmark

*Stockholm:* Inge Jonsson, Kjell Espmark, Ulf Boëthius

*Umeå:* Sverker R. Ek

*Uppsala:* Thure Stenström, Bengt Landgren

*Redaktör:* Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,  
Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

*Distribution:* Svenska Litteratursällskapet,  
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Utgiven med understöd av

*Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet*

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskript.

ISBN 91-87666-05-07

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Fälths Tryckeri, Värnamo, 1993

en uppsaliensisk litteraturprofessor som i Sv.D. (16/8 1992) närmast uttryckt sin ringaktning för Atterboms komiska verve i ungdomspjäsen och Lycksalighetens ö.

Hur som helst är lundaprofessorn Vinges utgåva av Rimmarbandet välmotiverad. Pjäsens burschikosa exponering av motståndarlägret visar »morgonrodnadens stridsmän» i frejdigaste kamphumör.

Ulf Wittrock

David Constantine: *Hölderlin*. Clarendon Press. Oxford 1988. (Även i tysk övers., München 1992.)

Litteraturen om Friedrich Hölderlin väller fram i en till synes aldrig sinande ström och svårigheterna att orientera sig är betydande. Det är därför glädjande – speciellt för den icke-tyskspråkiga publiken – att David Constantine gett ut en kritisk introduktion till Hölderlins liv och verk på engelska. Vägen till den store diktaren är alltså öppen för alla intresserade, men smakar det, så kostar det: 40 pund!

Constantine skriver i förordet: »The book proceeds chronologically and recounts at least the main line of Hölderlin's life». Boken innehåller tretton kapitel, en sammanfattning, två appendices »Translations of German Cited in Text» och »Chronology of Hölderlin's Life and of Contemporary Events», dessutom en urvalsbibliografi, ett »Generalindex» och ett »Index of Hölderlin's Works».

Åtta av dessa tretton kapitel har biografisk prägel. De övriga tar upp *Hyperion*, *Empedokles*, samt elegierna, odena och hymnerna. Genom hela framställningen låter Constantine Hölderlins liv och verk gripa in i varandra. Utgångspunkten är att Hölderlins »figurative life, may be better known than his poems» och Constantine försöker hålla sig kritisk till diktarens biografi. Det går emellertid inte att bortse från att en sådan kritisk utvärdering av källorna kring Hölderlins liv redan existerar, nämligen i de av Adolf Beck utgivna sjätte och sjunde banden av *Grosse Stuttgarter Ausgabe*. Vad Beck däremot inte gör – och inte heller något annat tyskt arbete om man bortser från Peter Härtlings roman *Hölderlin* – är att ge detta biografiska material en sammanhängande, berättande form som också inbegriper det nuvarande forskningsläget. Allt detta lyckas Constantine med, samtidigt som han kommer med välavvägda inlägg i forskningsdebatten.

Constantine är överhuvudtaget balanserad och försöker undvika de inslag av hagiografi som annars är så vanliga inom den tyska Hölderlinforskningen. Han försöker i stället fånga människan bakom verket och beskriver t.ex. hur Hölderlin vid sin första tjänst som informator på mycket mänskligt vis förälskar sig i Charlotte von Kalbs sällskapsdam Wilhelmine Kirms och får en dotter med henne – som dock dör vid arton månaders ålder. Constantine målar också upp hur Hölderlin – efter sömlösa vaknätter vid sin elevs säng – till slut tappar tålamodet och sviker sina pedagogiska ideal genom att ge pojken stryk.

Inget nyare arbete om Hölderlin kan undgå att ta ställning till Pierre Bertaux' tes om att Hölderlin aldrig skulle ha varit sinnessjuk, utan själv valt tystnaden och isoleringen i tornet vid Neckar. Constantine tillbakavisar Bertaux' tankar och är tvärtom övertygad om att Hölderlin blev överrumplad av en sjukdom som förlamade hans förmåga till normalt liv. Utan att spekulera över eventuella underliggande medicinska orsaker, pekar författaren på omständigheter, som kan ha bidragit till att framkalla sjukdomen: faderns och styvfaderns död under barndomen, den tragiskt brutna förbindelsen med Susette Gontard och det upprepade misslyckandemönstret när han oförmögen att försörja sig själv tvangs återvända till föräldrahemmet.

Mot denna bakgrund av misslyckanden låter Constantine oss skönja Hölderlins oerhört starka visshet om diktarkallet och hans poetiska kreativitet under perioder av djup personlig kris. Constantine visar t.ex. hur Hölderlin avvisade alla försök från de kyrkliga myndigheternas i Würtemberg sida att få Hölderlin att slå in på den prästbana som låg utstakad för honom efter den klassiska och teologiska utbildning han genomgått vid Tübinger Stift. Intressant är vad Constantine framhåller i sammanhanget, nämligen att Hölderlin »for all his movements, his jobs as house tutor 'abroad', had to seek official permission». I praktiken betydde det att Hölderlin var helt i klorna på det protestantiska konsistoriet i Tübingen och – sad to say, även sin egen mor.

Med undertryckt indignation skildrar Constantine den moraliska och ekonomiska press som modern utsatte honom för: Hölderlin »was to come to a considerable inheritance. His mother invested the money shrewdly and undertook that she would use neither the principal nor the interest to defray the cost of his upbringing but would pass on to him the whole enhanced amount – on one condition: that he remained obedient». Faktum var att Hölderlin, som framlevde halva sitt liv under tämligen påvra omständigheter hos snickarfamiljen Zimmer i Tübingen, egentligen var en förmögen man. Man kan med fog fråga sig om inte Hölderlins liv och diktning hade kunnat ta en mindre tröstlös väg om han blivit ekonomiskt oberoende genom att få tillgång till sitt fadersarv.

Constantine har skrivit de inledande biografiska avsnitten på ett pedagogiskt intresseväckande sätt och anpassat dem till en tänkt engelsk förkunskapsnivå, som förmodligen har sin ungefärliga motsvarighet i Sverige. Också när det gäller den del av Hölderlin som det är svårare att få grepp om, nämligen hans diktning, är Constantine föredömligt informerande och instruktiv. Avsnitten om *Hyperion* och *Empedokles* är följaktligen både tydliga och klara till sin uppläggning. Skickligt placeras *Hyperion* in i sitt samtida litterära sammanhang och de tre *Empedokles*-fragmenten diskuteras med särskild tonvikt vid frågan om Empedokles självmord. Man kan emellertid fråga sig om inte Constantine går för långt i sina antaganden om att Hölderlin i sitt sysslande med den mytiskt dödsmärkte Empedokles skulle ha gett uttryck för en egen dödslängtan och t.o.m. bristande livsduglighet.

Den nära kopplingen mellan liv och verk är i många

avseenden fruktbar och man kan iaktta hur Constantine, som själv i andra sammanhang specialstuderat de litterära landskapen hos Hölderlin, visar en mycket fin känsla för det underliggande verklighetsskiktet i Hölderlins poesi. Ändå ställer man sig som läsare tvivlande till att han – särskilt i analyserna av längre dikter – lägger enstaka impressioner till grund för sin tolkning. Just den sortens läsning vände sig Hölderlin själv emot när han klagade över att nyare diktverk: »bis jetzt mehr nach Eindrücken beurteilt worden, die sie machen als nach ihren gesetzlichen Kalkul und sonstiger Verfahrungsart, wodurch das Schöne hervorgebracht wird».

Följden blir att Constantine på sina håll blir väl impressionistisk och parafraiserande, t.ex. i analyserna av de s.k. »vaterländische Gesänge», dvs. de hymner han behandlar i kapitel 11. Så här summariskt skriver han t.ex. om »Der Rhein», en av de svåraste pindariska hymnerna: »God gives and men receive. Peace, reconciliation, equipose, and union are realized in the image of nightfall».

Det kan kanske vara till tröst för en mindre bevandrad läsare av Hölderlin, att även en kännare som Constantine erkänner att diktarens teoretiska dimensioner och hans förankring i det tyska idealistiska tänkandet »elude or exceed my understanding». Det är ändå synd att Constantine skjuter problemet ifrån sig, eftersom Hölderlinforskningen bjuder på flera enskilda studier, som hade kunnat kasta ljus över saken.

Alltgenom lyckade är däremot kapitlen om elegierna och odena. Med konstförfaren hand benar Constantine här i sina analyser upp rytm, versmått, syntax och bilder. Han hjälper också läsaren på traven genom att orientera om de underliggande religiösa och kulturella föreställningarna under Hölderlins tid och ger en inblick i den myt- och bildvärld som var aktuell då.

Särskilt uppfriskande som motvikt mot de många lärda Hölderlinstudier, som riktar huvudintresset mot diktarens idéinnehåll, är betoningen av de poetiska kvaliteterna i Hölderlins diktning. Constantine försöker också komma ifrån mycket av den fragmentarisering och ensidighet som präglar Hölderlinforskningen, t.ex. genom att han tolkar den på 1950-talet återfunna och mycket omdiskuterade hymnen »Friedensfeier», »without having to decide the identity of the 'Fürst des Fests'».

Constantines *Hölderlin* är visserligen inte någon receptionshistoria, men jag saknar ändå ett litet kapitel om det liv Hölderlin började leva hos läsarna först långt efter sin död. Få författare har i den utsträckning som han blivit en poetisk, ideologisk och filosofisk provosten för tänkande människor världen över.

*Hölderlin* är inte en bok för specialister, men det är en utmärkt introduktion till diktarens liv och verk. Genom sin överskådlighet, sina understatements och sina glimtvisa ironier kan den dessutom tjäna som ett välgörande motmedel mot de talrika, alltför teoretiska tankebyggen som så ofta skytt sikten mot en av Tysklands största diktare.

Sture Packalén

Jeffrey I. Sammons: *Heinrich Heine*. Sammlung Metzler. Band 261. 1991.

*Thomas Mann-Handbuch* herausgegeben von Helmut Koopmann. Alfred Kröner Verlag 1990.

I sin forskningsöversikt Nyare Heinelitteratur i Samlaren 1972 uppmärksammade Tore Hagsten den östtyske Heinekännaren Hans Kaufmanns arbete Heinrich Heine. Geistliche Entwicklung und künstlerische Werk (1969) med dess konsekvent marxistiska synsätt. Kaufmanns 10-bandsutgåva Werke und Briefe (1961–64) har kommit att utnyttjas ingalunda enbart av DDR-forskare. Manfred Windfuhr vars monografi Heine. Revolution und Reflexion (1969) likaså presenterades av Hagsten, svarar för en ännu oavslutad historisk-kritisk Heineutgåva i 15 band (1973 ff), utgiven i BRD parallellt med Heinrich Heine Säkularausgabe. Hrsg. von Nationalen Forschungs- und Gedenkstätten der klassischen deutschen Literatur in Weimar und Centre National de la Recherche Scientifique in Paris (Berlin und Paris 1970 ff). 27 band förelåg i detta östtysk-franska samarbete när DDR bröt samman.

I det Sammlung Metzler-band som den amerikanske germanisten Jeffrey I. Sammons ägnar Heinrich Heine och som har avslutats före återföreningen, betecknar Sammons den senare utgåvans brevedition som dess viktigaste inslag – här trycks för första gången också alla brev till Heine. Annars är det Windfuhrs utgåva som kommer att tjäna som standardutgåva för vetenskapligt bruk, hävdar Sammons som har åtskillig kritik att rikta mot sekularutgåvan. Och som mer läsarvänlig och hanterlig av de båda andra samlingsverken anbefaller han Klaus Brieglebs Sämtliche Schriften (1968–76), som i likhet med Kaufmanns utgåva dessutom föreligger i Taschenbuchausgabe.

Sammons påminner i förordet om hur Heines anseende ofta i det förgångna har varit högre i utlandet än i hans eget land. Den rehabilitering som inleddes i DDR skulle efter hand i själva verket göra sig mer gällande i BRD, anmärker han och konstaterar parentetiskt att Österrikes och Schweiz' bidrag till Heinerenässansen ter sig påfallande magert. Sammons tar i huvudsak enbart upp arbeten från det senaste kvartssekle, då Heinekonjunkturen florerade i den »nya germanistikens» tecken. I sin översikt över Heineforskningen försöker Sammons att undvika polemik; »nun aber ist eine neutrale, ideologiefreie Darstellung Heines wohl unvorstellbar». Själv har han gett ett bidrag till litteraturen om Heine med studien Heinrich Heine, the elusive Poet (New Haven and London 1969). Han reflekterar nu i sitt slutord över Heineforskningens framtida inriktning och uttrycker i linje med sin egen forskningsinriktning en förhoppning om »eine neue Würdigung von Heines Lyrik, die in einer Reaktion gegen das einseitige, verhärmlose Heine-Bild der Vergangenheit», har blivit försummad och nedvärderad. »Obwohl Heine sich ständig und stolz als Dichter bezeichnete [...] wird in der zeitgenössischen Heine-forschung manchmal seine Dichtung fast verleugnet.» Sammons erinrar om hur Heine »på sångens vingar» nått världssykte; det har